

Н.С. Рязанова

Кандидат економічних наук

ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ОНОВЛЕННЯ ТЕХНІКИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ ПОДАТКОВОЇ АМОРТИЗАЦІЇ

У багатьох країнах світу держава для стимулювання інвестицій в оновлення техніки та технологій широко застосовує механізм прискореної податкової амортизації. Йдеться про прискорену амортизацію вартості машин, обладнання та транспортних засобів при підрахунку податку на прибуток підприємств (прискорена амортизація основних засобів у податковому обліку).

Для України питання стимулювання інвестицій є вкрай актуальним, оскільки при потребі щонайменше 90 млрд дол. США інвестиційних коштів для оновлення основних засобів її підприємств¹ фактичний обсяг таких коштів у десять разів менший². Незважаючи на незадовільні темпи зростання інвестиційних потоків в економіку України, в арсеналі державної інвестиційної політики донині відсутні ефективні механізми їх стимулювання (зокрема, механізм прискореної податкової амортизації), а у вітчизняній економічній літературі бракує досліджень на цю тему.

Дана стаття базується на концепціях податкового стимулювання інвестицій в умовах ринкової економіки, викладених у роботах Бріггема, Гапенскі³, Шапіро⁴, Фабозці⁵, Брейлі та Майерса⁶, матеріалах міжнародних стандартів обліку та звітності, вітчизняного законодавства з питань бухгалтерського обліку та оподаткування, а також на даних статистики.

Метою статті є розкриття сутності прискореної податкової амортизації як інструменту стимулювання інвестицій в оновлення техніки та технологій, аналіз окремих її методів, обґрунтування доцільності застосування у податковому обліку методів прискореної амортизації, передбачених вітчизняним бухгалтерським обліком.

В країнах, де державна податкова політика спрямована не тільки на реалізацію фіскальної функції податків, але й активно використовується для стимулювання економічного розвитку, зокрема шляхом заохочення інвестицій в оновлення основних засобів, податкова амортизація останніх є такою, як і у бухгалтерському обліку, тобто відображає реальний знос основних засобів. Така податкова політика, по-перше, створює сприятливі умови для інвестицій в оновлення техніки та технологій і, по-друге, фіскальна функція податків реалізується ефективніше. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності сприяє соціально-економічному розвитку країни, окремих підприємств та зростанню матеріального добробуту населення, внаслідок чого збільшуються податкові надходження до державного та місцевих бюджетів країни.

Яскравою ілюстрацією впливу податкової амортизації на динаміку інвестицій в оновлення машин, обладнання та транспортних засобів є досвід країн, де саме прискорена податкова амортизація обумовила стрімке збіль-

шення обсягів застосування фінансового лізингу, який являє собою інвестиційний механізм оновлення основних засобів*.

Сутність прискореної амортизації полягає у тому, що у перші роки експлуатації того чи іншого об'єкта підприємство списує (амортизує) на витрати більшу частину його вартості, а у подальші роки – меншу⁷. В умовах інтенсивного використання машин, обладнання та транспортних засобів саме у перші роки прискорена амортизація дає змогу відобразити їх реальний знос та формувати на підприємствах грошові потоки, необхідні для оновлення та розширення основних засобів. Сприяючи зростанню продуктивності праці, завдяки заохоченню до оновлення техніки та технологій, прискорена амортизація передбачає збільшення доходів підприємств, населення і врешті-решт – зростання податкових надходжень до бюджету країни.

У розвиненій ринковій економіці компаніям для цілей бухгалтерського обліку дозволено самостійно обирати метод амортизації, який вони мають право застосовувати і для податкового обліку, необхідно лише задекларувати свій вибір. Зміни можливі у випадку заміни прискореної амортизації на прямолінійну, про що слід офіційно повідомити. Метод амортизації та термін очікуваного використання об'єкта основних засобів компанія обирає при зарахуванні його на свій баланс, тобто на час визнання його як активу⁸. При цьому враховуються можливі вигоди від експлуатації об'єкта, його потужність (продуктивність), очікуваний знос, правові та інші обмеження щодо термінів використання.

На противагу описаній вище світовій практиці, в країнах, де державна податкова політика переслідує перш за все фіскальні цілі, податкове законодавство закріплює строки амортизації основних засобів, що суттєво перевищують реальну тривалість їх експлуатації (відповідно у податковому обліку встановлюються значно нижчі річні норми амортизації, ніж у бухгалтерському). За таких умов податкові надходження до бюджетів країни спочатку можуть збільшитися (адже при підрахунку оподатковуваного прибутку менший обсяг амортизаційних витрат вираховується з валових доходів підприємств), але врешті-решт спостерігатиметься зменшення податкових надходжень внаслідок звуження обсягу податкової бази. Останнє обумовлено скороченням прибутків підприємств та доходів населення, спричиненим зменшенням обсягів інвестицій в оновлення основних засобів та уповільненням темпів росту обсягів виробленої продукції.

Україна сьогодні демонструє рішучість у формуванні державної політики стимулювання інвестицій, розвитку малого та середнього бізнесу, прискорення темпів оновлення техніки та технології всіх галузей економіки. У цьому контексті надзвичайно важливо використати досвід передових країн щодо податкової амортизації машин, обладнання та транспортних засобів.

* Наприклад, у Росії після запровадження у податковому обліку при підрахунку амортизаційних відрахувань по об'єктах, придбаних у фінансовий лізинг, коефіцієнта 3 обсяг інвестицій в оновлення основних засобів через механізм лізингу почав стрімко зростати і на початок 2005 р. досяг майже 6 млрд дол. США. В Україні обсяг ринку на початок 2005 р. становив 220 млн дол. США.

Законодавство України з питань бухгалтерського обліку⁹ передбачає три методи прискореної амортизації: метод зменшення залишкової вартості, метод прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод амортизації.

За методом зменшення залишкової вартості річна норма амортизації обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня, ступінь якого дорівнює кількості років очікуваного використання об'єкта, а підкореневе число – дробу від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість, тобто:

$$H_{33B} = 1 - \sqrt[T]{\frac{ЛВ}{ПВ}},$$

де H_{33B} – норма амортизації методом зменшення залишкової вартості; T – кількість років очікуваного використання об'єкта; $ЛВ$ – ліквідаційна вартість об'єкта; $ПВ$ – первісна вартість об'єкта.

Сума річної амортизації дорівнює добутку залишкової вартості об'єкта на початок звітного року (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації. Враховуючи те, що залишкова вартість об'єкта дорівнює його первісній (переоціненій) вартості за мінусом нарахованої амортизації, річна сума амортизації визначається за формулою:

$$A_{33B} = 3B \cdot H_{33B},$$

де A_{33B} – річна сума амортизації об'єкта методом зменшення залишкової вартості; $3B$ – залишкова вартість об'єкта.

У табл. 1 подано розрахунок амортизації методом зменшення залишкової вартості за умови, якщо первісна вартість об'єкта становить 100 тис. грн, ліквідаційна вартість – 5 %, строк корисного використання – 4 роки, а норма амортизації дорівнює:

$$H_{33B} = 1 - \sqrt[4]{\frac{5 \text{ тис. грн}}{10 \text{ тис. грн}}} = 0,47287.$$

Таблиця 1

Розрахунок амортизації методом зменшення залишкової вартості, тис. грн

Експлуатація об'єкта, кількість років	Вартість об'єкта на початок року	Річна сума амортизації	Залишкова вартість об'єкта	Накопичена амортизація на кінець звітного року
1	100,00	47,287	52,713	47,287
2	52,713	24,926	27,787	72,213
3	27,787	13,139	14,648	85,352
4	14,648	6,926 + 2,722*	5,0	95,0

Складено автором.

* В останній рік амортизується весь залишок вартості для доведення залишкової вартості до рівня ліквідаційної вартості.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості у західній практиці відомий як «метод подвійного скорочення балансу» (*double declining balance method*). За ним річна норма амортизації дорівнює подвійній нормі амортизації за прямолінійним методом, а саме:

$$H_{\text{ПЗЗВ}} = \frac{100\%}{T} \cdot 2,$$

де $H_{\text{ПЗЗВ}}$ – норма амортизації методом прискореного зменшення залишкової вартості; T – кількість років очікуваного використання об'єкта.

Річна сума амортизації обчислюється як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації:

$$A_{\text{ПЗЗВ}} = ЗВ \cdot H_{\text{ПЗЗВ}},$$

де $A_{\text{ПЗЗВ}}$ – річна сума амортизації методом прискореного зменшення залишкової вартості; $ЗВ$ – залишкова вартість об'єкта.

У табл. 2 подано розрахунок амортизації методом прискореного зменшення залишкової вартості за умови, якщо початкова вартість об'єкта становить 100 тис. грн, термін очікуваної експлуатації – 4 роки, а норма амортизації ($H_{\text{ПЗЗВ}}$) – 50 %*.

Таблиця 2

Розрахунок амортизації методом прискореного зменшення залишкової вартості, тис. грн

Експлуатація об'єкта, кількість років	Вартість об'єкта на початок року	Річна сума амортизації	Залишкова вартість об'єкта	Накопичена амортизація на кінець звітного року
1	100,00	47,287	52,713	47,287
2	52,713	24,926	27,787	72,213
3	27,787	13,139	14,648	85,352
4	14,648	6,926 + 2,722**	5,0	95,0

Складено автором.

Кумулятивний метод амортизації на Заході відомий як «метод суми чисел» (*sum-of-the-years-digits method, SYD*). Річна сума амортизації за цим методом дорівнює добутку вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Вартість, що амортизується, є первісною вартістю об'єкта за мінусом його ліквідаційної вартості. Кумулятивний коефіцієнт розраховується як частка від ділення кількості років, які залишаються до кінця терміну використання об'єкта, на суму числа років його очікуваної експлуатації (суму арифметичної прогресії років експлуатації об'єкта).

* Величина $H_{\text{ПЗЗВ}}$ розрахована виходячи з того, що за умов прямолінійної амортизації норма амортизації становила б $H_{\text{ПЗЗВ}} = \frac{100}{4} = 25\%$.

** В останній рік амортизується весь залишок вартості для доведення залишкової вартості до рівня ліквідаційної вартості.

Алгоритм розрахунку арифметичної прогресії такий:

$$S = \frac{n(n+1)}{2},$$

де S – сума арифметичної прогресії кількості очікуваних років експлуатації об'єкта; n – очікувана кількість років експлуатації об'єкта.

Кумулятивний коефіцієнт обчислюється за формулою:

$$K = \frac{n-i}{\frac{n(n+1)}{2}},$$

де K – кумулятивний коефіцієнт; n – очікувана кількість років експлуатації об'єкта; i – фактична кількість років експлуатації об'єкта.

Річна сума амортизації кумулятивним методом визначатиметься за формулою:

$$A_K = ПВ \cdot K,$$

де A_K – річна сума амортизації кумулятивним методом; $ПВ$ – первісна вартість об'єкта.

У табл. 3 наведено розрахунок амортизації об'єкта кумулятивним методом за умови, якщо його первісна вартість становить 100 тис. грн, ліквідаційна вартість – 5 тис. грн, а очікуваний термін експлуатації – 5 років.

Таблиця 3

Розрахунок амортизації кумулятивним методом, тис. грн

Експлуатація об'єкта, кількість років	Вартість об'єкта, на яку нараховується амортизація*	Річна сума амортизації	Залишкова вартість об'єкта	Накопичена амортизація на кінець звітного року
1	95,00	$95 \cdot \frac{5}{15} = 31,667$	$100,00 - 31,667 = 68,334$	31,667
2	95,00	$95 \cdot \frac{4}{15} = 25,333$	$68,334 - 25,333 = 43,001$	57,00
3	95,00	$95 \cdot \frac{3}{15} = 19,00$	$43,001 - 19,00 = 24,001$	76,00
4	95,00	$95 \cdot \frac{2}{15} = 12,667$	$24,001 - 12,667 = 11,334$	91,833
5	95,00	3,168**	$11,334 - 8,166 = 3,168$	95,000

Складено автором.

*Вартість об'єкта, що амортизується, становить: 95 тис. грн = 100 тис. грн – 5 тис. грн.

**Наприкінці п'ятого року річна сума амортизаційних відрахувань становитиме: 95 000 грн – 91 833 грн = 3168 грн.

Кумулятивні коефіцієнти будуть такими:

$$\text{на кінець першого року} \quad K_1 = \frac{5-0}{\frac{5(5+1)}{2}} = \frac{5}{15};$$

$$\text{на кінець другого року} \quad K_2 = \frac{5-1}{\frac{5(5+1)}{2}} = \frac{4}{15};$$

$$\text{на кінець третього року} \quad K_3 = \frac{5-2}{\frac{5(5+1)}{2}} = \frac{3}{15};$$

$$\text{на кінець четвертого року} \quad K_4 = \frac{5-3}{\frac{5(5+1)}{2}} = \frac{2}{15};$$

$$\text{на кінець п'ятого року} \quad K_5 = \frac{5-4}{\frac{5(5+1)}{2}} = \frac{1}{15}.$$

Податкове законодавство України не передбачає можливості використання підприємствами прискорених методів амортизації, запропонованих системою вітчизняного бухгалтерського обліку. Виконуючи першочергове завдання поповнення бюджетних доходів, податкова політика українського уряду не використовує потенціал прискореної податкової амортизації для стимулювання інвестицій в оновлення основних засобів вітчизняних підприємств.

На рисунку схематично зображено порядок обчислення оподаткованого доходу при сплаті податку на прибуток підприємств. Амортизаційні відрахування безпосередньо впливають на об'єкт оподаткування: чим більша амортизація, тим менше прибуток до оподаткування і навпаки.

В Україні для цілей оподаткування основні засоби розподіляються на 4 групи, по кожній з яких встановлено такі квартальні норми амортизації¹⁰:

1 група – норма амортизації 2 % – будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої;

2 група – норма амортизації 10 % – автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеха-

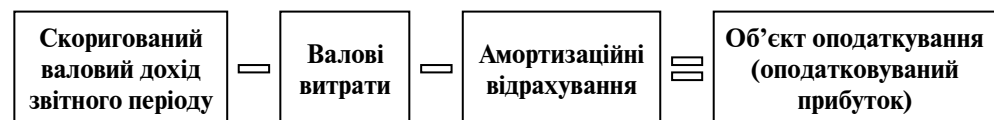

Рисунок. Порядок обчислення оподаткованого доходу при сплаті податку на прибуток підприємств

Джерело: схему побудовано автором відповідно до ст. 3 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 22 травня 1997 р. № 283.

нічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них;

3 група – норма амортизації 6 % – будь-які інші основні засоби, не включені до груп 1, 2 та 4;

4 група – норма амортизації 15 % – електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів (предметів).

Сума податкової амортизації розраховується поквартально шляхом множення відповідних норм на балансову вартість основних засобів на початок кварталу.

У табл. 4 подано розрахунок податкової амортизації вартості об'єктів основних засобів 2, 3 та 4 груп упродовж перших п'яти років їх експлуатації за умови, що їх початкова вартість становитиме 100 тис. грн.

Розрахунки свідчать, що якщо по об'єктах 2-ї та 4-ї груп упродовж перших трьох років податкова амортизація становить відповідно 78,4 та 93,6 % початкової вартості об'єктів, то по об'єктах 3-ї групи упродовж перших трьох років експлуатації амортизується лише 52 % початкової вартості. Податкова амортизація для 2-ї та 4-ї груп за швидкістю списання вартості може бути прирівняна до прискорених методів амортизації. Разом з тим по 3-й групі основних засобів, до яких належать такі важливі для економіки країни об'єкти, як пасажирський транспорт та транспорт для вантажоперевезень, сільськогосподарські машини, медичне обладнання, різноманітні станки тощо, податкова амортизація не відповідає реаліям економіки. За оцінками експертів, об'єкти, що належать до цієї групи, в Україні зношені нерідко на 80–90 % або зовсім відсутні. Підприємства конче потребують інвестицій для оновлення існуючих та придбання нових машин, обладнання та транспортних засобів. У такій ситуації впровадження прискореної податкової амортизації об'єктів 3-ї групи стало б стимулюючим чинником для інвестицій в їх оновлення.

Вважаємо доцільним дати змогу підприємствам з метою оподаткування використовувати методи прискореної амортизації, що пропонуються вітчизняним законодавством з питань бухгалтерського обліку. Така податкова політика була б дієвим стимулюючим чинником для інвестиційної діяльності. Крім того, це сприяло б зменшенню розбіжностей між податковим та бухгалтерським обліком, що, безперечно, позитивно впливало б на фінанси підприємств.

Підбиваючи підсумки, зазначимо:

1. Україна нині гостро потребує інвестицій у розмірі щонайменше 90 млрд дол. США для оновлення основних засобів, оскільки рівень їх зносу лише за офіційними даними сягнув 50 % (окрім рухомого майна сюди входять також будівлі та споруди), а за експертними оцінками зношеність машин, обладнання та транспортних засобів становить 80–90 %.

2. В країнах, де стратегія держави спрямована на досягнення стабільного економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності продукції національних виробників, її політика має сприяти оновленню машин, обладнання та транспортних засобів на вітчизняних підприємствах, залученню

Таблиця 4
Розрахунок податкової амортизації об'єктів 2, 3 та 4 груп основних засобів, %

Експлуатація об'єкта, кількість років	Група 2		Група 3		Група 4	
	Сума річної амортизації (норма амортизації 40 % = 10 % · 4)	Балансова вартість на кінець року	Сума річної амортизації (норма амортизації 24 % = 6 % · 4)	Балансова вартість на кінець року	Сума річної амортизації (норма амортизації 60 % = 15 % · 4)	Балансова вартість на кінець року
1	40,00	60,00	24,00	76,00	60,00	40,00
2	24,00	36,00	18,24	57,76	24,00	16,00
3	14,40	21,60	13,86	43,95	9,60	6,40
4	8,64	12,96	10,55	33,40	3,84	2,56
5	5,18	7,78	8,02	25,38	1,54	1,02

Складено автором.

інвестицій для забезпечення цих підприємств сучасною технікою та технологією.

3. Політика податкової амортизації є виваженою, якщо податкове законодавство поряд із суто фіскальними передбачає регулюючі та стимулюючі заходи, спрямовані на підвищення інвестиційної активності в країні. Така податкова політика максимально враховує реальний знос машин, обладнання та транспортних засобів, який залежить від інтенсивності їх фізичного та морального зносу на конкретних підприємствах.

4. Практика країн з розвинутою економікою свідчить, що політика прискореної амортизації вартості машин, обладнання та транспортних засобів при підрахунку оподаткованого доходу є дієвим стимулюючим чинником збільшення інвестицій в оновлення цих основних засобів.

5. Доцільно, щоб податкове законодавство України надало можливість підприємствам при нарахуванні податкової амортизації на машини, обладнання та транспортні засоби застосовувати прискорені методи амортизації, що пропонуються системою вітчизняного бухгалтерського обліку.

6. Для стимулювання збільшення інвестицій в оновлення основних засобів через механізм фінансового лізингу доцільно дати змогу підприємствам-лізингоодержувачам, що придбали техніку та технології через механізм лізингу, застосовувати при обчисленні оподаткованого доходу методи прискореної амортизації.

7. Прискорена податкова амортизація зменшує обсяг прибутку підприємств до оподаткування на початку експлуатації об'єкта основних засобів. Але це обертається суттєвим збільшенням прибутку до оподаткування у наступні періоди. Крім того, зростає не лише обсяг податку на прибуток, але й податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб тощо.

¹ *Послання* Президента України до Верховної Ради України. – К., 2004. – С. 234, 276, 278.

² *Там само*. – С. 301.

³ *Брігхем Е.* Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. – К.: Модуль, 1997. – 1000 с.; *Брігхем Е., Ганенски Л.* Финансовый менеджмент: В 2-х т. – СПб., 2000.

⁴ *Shapiro C. Alan, Balbirer D. Sheldon.* Modern Corporate Finance / A Multidisciplinary Approach to Value Creation. – Prentice-Hall, 2000. – 545 p.

⁵ *Френк Дж. Фабоцци.* Управление инвестициями: Пер. с англ. – М.: Инфра-М., 2000. – 931 с.

⁶ *Принципы* корпоративных финансов: Пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 1997. – 1120 с.

⁷ *Рязанова Н.С.* Фінансове рахівництво. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 85–96.

⁸ *IAS 16 “Property, Plant and Equipment”.* – International Accounting Standards 2004. – International Accounting Standards Committee London.

⁹ *Наказ* Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”» від 27 квітня 2000 р. № 92.

¹⁰ *Закон* України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 22 травня 1997 р. – № 283. – Ст. 8.